

Innehåll

Ordförande har ordet	3
Årskrönika 2018	4
Till minne	11
Konstvandring	13
Två vackra runstenar	15
Sen höskörd på Herresta	16
Gästgiverier och krogar i gamla tider.....	17
Vad åt man på 1700-talet?	18
Julgrisen	20
Utdrag ur boken Mat Möten	20
En varm tanke	21
Dikt	22

Hembygdsgården, belägen nedanför Toresunds kyrka.

Foto Sven G Nilsson

Foto omslag Daniel Björkman

Ordförande har ordet

Att vara ordförande i en förening förpliktigar, det gäller att tillsammans med styrelsen hitta olika aktiviteter som medlemmarna förhoppningsvis uppskattar. Vi vill förmedla minnen, bilder och dokument från svunna tider. På vår hemsida och på Bygdeband finns mycket att läsa. Hembygdsföreningen är inte bara det som varit, utan vi vill också se framåt och vara med i planeringen för hembygden idag och i morgon.

Under 2018 gick det inte att arrangera ”Sommaröndag” många olika arrangemang i hela Strängnäs kommun gjorde det svårt att få ihop ett program. Vi lyckades inte heller med utflykten i augusti. Att åka buss i stället för båt var inget bra förslag.

Det som vi lyckades med var sommarens utställning *Tegel*. Det var mycket förberedelser under flera månader. Två hängivna personer Bertil Lindh och SvenGe Nilsson skrev texter och letade fram bilder som förstorades. Bertil sammanställde materialet till en trevlig skrift i A4-format och ett bildspel med sånger om bygden. Detta bild-

spel visades under hela utställningen. Mycket roligt att öppna utställningen och sedan upptäcka att den blev så lyckad.

Till sommarutställning 2019 planerar vi att visa hur utvecklingen av våra matvanor har föränd-

rats under de senaste seklerna och då med anknytning till Stallarholmen.

Finns det någon som har något att berätta, kanske ett gammalt recept eller ett matminne, ett foto eller något annat som kan vara intressant att dela med sig av. Kontakta hembygdsföreningen, ring eller skicka ett mail. I årskrönikan ger vi ett litet smakprov på utställningens tema.

Tack alla kära och vänliga medlemmar för detta år.

Margareta Borg
Ordförande

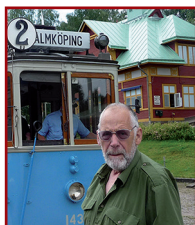

Årskrönika 2018

Ett nytt år och nya utmaningar för hembygdsföreningen! Det är en grå och mild inledning på året. På vårt första styrelsemöte diskuterades bl a *nya stadgar* för hembygdsföreningen. De som nu gäller är från starten 1958 och har blivit lite inaktuella. Nu börjar vi alla försöka se framåt och tänka ut en modernare version som kan presenteras på årsmötet i mars.

I hembygdsgårdens alla lådor och pärmar finns *många fotografier* som tyvärr saknar information om personer och platser. Det finns ibland ett nummer på baksidan och vi listade ut att det var ett registreringsnummer som fotografen i de flesta fall Arne Lund eller Martin Söderholm skrivit. Nummerregistret fanns på kommunen. Jag åkte till kommunarkivet och fick fram en del uppgifter, men hann inte med alla och helt plötsligt flyttades hela fotoarkivet till nya Länsmuseet i Nyköping. Så nu måste vi åka dit!

Den 10 februari håller Olle Strömqvist ett mycket intressant föredrag om *Spår-*

vagnar i Sverige och utomlands. Det kom cirka 30 personer och det blev en lång och trevlig frågestund efter föredraget.

Årsskriften för 2017 är klar! Irene Johansson på mediatorpet har sammanställt materialet på ett mycket proffsigt sätt och vi låter trycka 400 ex som vi nu ska skicka ut. Men eftersom vi hela tiden tänker på att hålla i pengarna och portot har blivit dyrt, så tar vi i styrelsen en packe av årsskriften och åker runt och delar ut i brevlådorna. Det blev samtidigt en resa runt i bygden dit vi annars kanske inte hade kommit.

17 mars *årsmöte*. 64 personer kom för att bl a rösta för en ändring av stadgarna. Årsmötet godkände ändringarna och nu skall de fastställas på ett nytt föreningsmöte. Hela styrelsen

väljs om för ytterligare ett, alternativt två år. SvenGe höll

ett intressant föredrag om Målsåker och visade många vackra bilder.

Nu börjar isarna smälta och solen tittar fram. Den 14 april

Foto Sven G Nilsson

en härlig vårdag var vi och hälsade på hos *orgelbyggaren* Mats Arvidsson. Mats tog oss med på en fantastisk ”resa” i sin verkstad där han berättade och demonstrerade hur en orgel blir till. Han avslutade med att spela för oss, på en av sina fantastiska orglar.

Foto Rolf Sundman

Hembygdsgårdens dator har blivit gammal och den går långsamt. Det är många dokument som sparas digitalt och vi skannar in många bilder och artiklar

och behöver då ha en dator som fungerar på bästa sätt. Styrelsen beslutade vid senaste möte att köpa en *ny snabb dator* med ett aktuellt Office-paket och supportavtal, allt i enlighet med den nya personskyddslagen GDPR som ska träda ikraft under våren.

Planeringen av sommarutställningen *”Tegelbruken i Stalarholmen under slutet av 1800-talet fram till mitten av 1900”* är i full gång. Utställningsskärmar skall målas, gamla foton skall förstoras och texter skrivas. Vi har några månader på oss men tiden går fort. Bertil Lindh skriver många texter och sammanställer till en bok, som vi låter trycka i A4-format 100 ex. SvenGe plockar fram bilder och förstorar.

Den 27 april möttes vi av det tråkiga budskapet att *Sture Appelblom* hade avlidit 88 år gammal. Sture har under många år bidragit med fina berättelser om livet i bygden framförallt från Överselö, men också mycket om sjöfarten på Mälaren. Vi är mycket tacksamma för allt material som Sture hade samlat och som nu finns på hembygdsgården.

Den 3 maj deltog vi i *Södermanlands läns Hembygdsvår*

bunds ordförandekonferens i Vadsbro. Temat var GDPR den nya persondatalagen och hur hembygdsföreningarna skall hantera sina medlemsregister. I övrigt diskuterades hur vi kan värva fler medlemmar och hur vi når yngre personer och barn. Detta är en ständig fråga och någon patentlösning finns inte. Ett bättre samarbete med skolan. Hembygdsföreningen kan ta emot skolklasser, visa och berättat om hur livet i Stallarholmen var förr i tiden.

Hur många *runstenar* finns det på Selaön och Toresund? Den 26 maj en härlig försommardag ordnades en runstens-

Mervallastenen

Överselö kyrka där Länstyrelsens runstensansvarig Per Gustafsson och arkeolog Agneta Scharp mötte upp och berättade om runstenar och hur de bäst sköts och bevaras. SvenGe berättade om de runstenar som står på kyrkogården. Därefter fortsatte turen med stopp vid Klippinge, Årby, Lilla Lundby och Håsta upp mot Åsa gravfält där tog många fram kaffekorgen

och Per berättade och svarade på frågor. En mycket trevlig och varm dag – 28 grader i skuggan. Det finns 23 kända runstenar på Selaön och tre på Toresund och vi besökte bara en bråkdel. Uppgifter om runstenarna finns på hembygdsgården och varje runsten har en fadder, Lena Sharp Sandegren är föreningens runstensansvarig.

Hembygdsföreningen söker tillstånd hos Trafikverket för att få sätta upp *skylt med "Museum"* i vägskälet vid kyrkan. Vi får så småningom tillstånd, men då skall skylt beställas och tillståndet gäller bara under sommaren, så det får vänta till 2019.

Här vill vi sätta upp skylten

Under hela juni pågår iordningställandet av utställningen *Tegel*, vi får låna olika föremål bl a en tegelkärra från Näsby tegelbruk och vi flyttar tegelstenar och spikar bilder. Vi ska öppna utställningen den 30 juni kl. 15.00 efter kreativa marknaden på Gula Industrihuset. Men först ska vi fira midsommar på Mälsåker.

De stora kransarna ska bindas och i år gör vi det i ladan på

Torlunda och vilken tur att vi stod under tak, för det föll nästa 40 mm regn. I år hade vi hjälp av riktiga proffs det var Elsie Brattström af Forselles och Lillemor Öhrnell och Bo Görän Ahl. Kransarna blev så vackra trots att tillgången på blommor var dåligt pga det torra vädret.

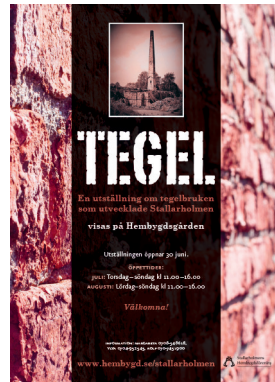
Den tryckande värmen hade avtagit och solen gått i moln, men det kom som vanligt mycket folk och många kom med blommor som vi kunde smycka stängen med.

Våra trogna musiker spelade i år för 11:e året och dansen pågick i flera timmar. I kaféet basade Lena Holmer och Anna Wiberg, Els-

beth och Irene serverade kokt korv med bröd. *Midsommarfirandet* är en fin tradition. Vill du vara med och hjälpa till nästa år så kontakta hembygdsföreningen, det behövs många villiga och glada för att få allt att fungera.

Spänningen var stor när klockan slog tre *lördagen den 30 juni* och vi öppnade Tegelutställningen. Vi hade annonserat, skickat ut inbjudningar och

delat ut flyers, hur många skulle komma? Det blev ett trettio-tal som fick lyssna till Bertil Lindhs berättelse och nyskrivna visa om tegelbruken och SvenGe hade flera anekdoter om bruken att förmedla. Utställningen skall pågå torsdag-söndag i juli, lördag-söndag i augusti och på hembygdsdagarna 7-9 september.

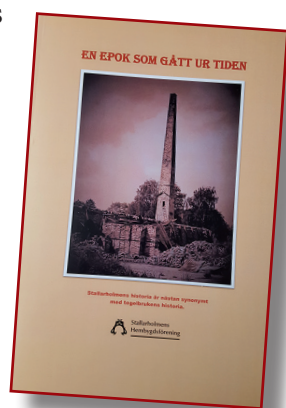
Vår traditionella ”Sommar-söndag” som brukar vara sista helgen i juli, var vi tvungna att ställa in i år. Det var så många andra arrangemang runt om i kommunen och det var svårt att göra ett lockande program och att få tillräckligt många som ville ställa ut och sälja sina produkter. Vi återkommer nästa år med nya idéer.

Det är inte lätt att bryta ett invant koncept! I år planerade vi *den årliga utflyktsresan* med buss. En resa till Nynäs slott med lunch och visning, men det var inte många som var intresserade, så vi var tvungna att ställa

in. Tråkigt för de som hade bokat in sig och inte kom iväg.

Hembygdsförbundet byter till en ny portal för föreningarnas hemsidor. Det ska bli lättare att lägga in bilder och handlingar. Rolf Sundman som har varit ansvarig för vår hemsida i många år avsäger sig uppdraget och Bertil Lindh blir den som kommer att vara administratör av den nya hemsidan. Under hösten var det flera informationsmöten om den nya hemsidan som beräknas vara klar i början av 2019.

Den 9 september avslutades Tegelutställningen som har varit mycket uppskattad. Både Strängnäs tidningen, Måsen och Sörmlands Nyheter har gjort reportage och boken *Tegel* har nytryckts. Sammanräknat har cirka 670 personer besökt utställningen under de 28 dagar som den har varit öppen. Möjligt att utställningen kan sättas upp igen på någon annan plats kanske på Husby tegelbruk.

För att få en trevlig stund tillsammans och även för att tacka alla som hjälpt till under utställningen bjöd vi på *middag på hembygdsgården*. Till kaffet visade SvenGe ett bildspel som

Dukat till fest

han hade gjort om sin och Bengt Edlunds resa i Egypten. Mycket intressant föredrag och kväll-

Ramses II:s tempel Foto Sven G Nilsson

en blev ett trevligt avslut på en lyckad utställning.

Hembygdsförbundet inbjöd till *möte* den 3 oktober på Vuxenskolans lokaler i Flen, det var information om *Bygdeband*. För att få de aktuella nyheterna om Bygdeband åkte Bertil Lindh till Flen.

På föreningsmötet 20 oktober presenterades förslaget till nya stadgar, vilka godkändes på års-

mötet, men som måste behandlas på ytterligare ett föreningsmöte. Mötet godkände de föreslagna ändringarna, som nu antogs för att gälla framöver. Tobias Meyer var inbjuden att hålla ett föredrag om våra fruktträd, *”Från rot till krona”* och det var verkligen en genomgång om ett fruktträds liv från plantering till vuxet träd. Tobias

illustrerade med hjälp av blädderblock och pennor. Cirka 40 personer besökte mötet.

Den 31 oktober kom Jen-

nie Fornedahl från Länsförbundet för att visa hur den *nya hemsidan* kommer att fungera. Bertil Lindh, Rolf Sundman, Ylva Tigerhielm och Margareta Borg var med på mötet, som var mycket informativt.

”Hästen och Människan”. Olle Strömkvist visade fina bilder och kåserade om hästen, som genom tiderna varit män-

Föredragshållaren Olle Strömkvist ill häst

niskans bästa hjälpare i strider, som transportfordon och som kärt sällskap. Mycket uppskattat föredrag som besöktes av cirka 40 personer. Detta ägde rum den 10 november.

I hembygdsföreningens många lådor finns intressanta saker. Vi hittade *sex stycken 8 mm-filmer* i grå plåtrundlar där det också låg små lappar. Nyfikenheten gjorde att vi tog filmerna till ett företag i Stockholm där de föröver gamla filmer till USB-minnen. De äldsta filmerna var från 1945 och 1948 och 9–12 minuter långa. Övriga filmer var från 50-talet och den yngsta från 1964. Det var som julafton när vi fick se de äldsta filmerna, där vi kände igen en del bl a Tanja Paus och fru Berg från Gesta och Kalle Larsson och Annie Hultqvist. De äldsta filmernas

händelser utspelade sig främst på festplatsen i Toresund. Nu har vi överfört alla filmerna till USB-minnen och vi planerar att visa filmerna i vår. På en del av filmerna är det många barn och kanske är det du som är med.

Nu börjar det lacka mot jul. Den 7 december har vi den sedvanliga *grötafton*. Elsbeth och Gun hade kokat god gröt och det fanns skinka, ost och vörtbröd som sig bör. Kristina Ekman underhöll med vackert spel på altfiol och hon lyckades locka publiken till allsång. Ett trevligt avslut på året.

Vikingavallens *julmarknad* har blivit lite av en tradition att vara med på, så också i år den 8 december. Tyvärr var det inte så välbesökt, men mycket trevligt och hembygdsföreningen sålde en del böcker om Stallarholmen.

Bokförsäljning

Kom ihåg att ge oss din e-postadress!

Du får snabbt aktuell information från oss samtidigt som vi sparar porto!

Till minne

Sture Appelblom

Sture kom från den nordligaste delen av Selaön. Jag från den mest avlägsna kroken av Tore-sund. Två tonårsgrabbar som gav sig ut i stora världen när kriget var slut.

Det var nog på Zetterbloms buss från Stallarholmen till Strängnäs som vi sågs första gången. Två lantisar som flyttat till stan. Vi ville något annat än att fortsätta de liv som våra föräldrar levde. Stures var fiskare och pråmskeppare, mina var torpare på Toresundshuvud under Herresta.

Strängnäs var stort för oss. Vi gick på bio ibland men satt också ofta hemma hos mig och drack te med skorpor. Jag hade en vattenvärmare som gick på etthundratjugosju volt. Vi var naturligtvis intresserade av flickor också. Men våra intressen kolliderade aldrig. Så vitt jag vet.

Vi pratade mycket teknik. Sture mest om utombordare och tändkulemotorer. De senare var särskilt intressanta på grund av tekniken att spruta in vatten i förbränningsrummet för att få ut högre effekt. Vi återkom stän-

Sture Appelblom 1930–2018
Foto Stig H Eriksson

dig till detta fenomen som var svårt att förstå för oss med sex års folkskola bakom oss. Det vill säga, Sture hade bara gått fem år. Han var så duktig att han fick hoppa över ett år. Det berättade han som i förbigående. Det var ingenting han skröt med. Sådan var han.

Långt senare i livet kom jag underfund med att Sture hade läst en stor mängd teknisk litteratur men också skönlitteratur, historia och mycket, mycket annat.

Det blev ett långt uppehåll i bekantskapen under de år då vi bosatte oss på olika håll. Sture mötte sin Margareta och jag Anna-Greta. Men någon gång på nittioalet träffades vi fyra, nu på en tillställning i Stallar-

holmens Hembygdsförening. Jag kände igen Stures vita kalufs på långt håll. Efter en kort stund var vi tillbaka bland dom vatteninsprutade tändkulemotorerna! Åtminstone Sture och jag!

Med tiden kom vi att tillsammans med tjugotalet andra HBF:are ge oss på *projekt Sol-datarvet*. Stures fina språksinne bidrog mycket till att boken blev en succé. Han bearbetade gamla texter och fyllde på med nytt. Sture var mycket envis fick vi erfara. Han hade bestämda åsikter om typsnitt, en- eller tvåspalt, radlängd, avstavning och allt annat som gör en bok.

Under åren har vi fått ta del av Stures hembygdsforskning i otaliga inlägg, inte minst i våra årskrifter.

Sture var en skicklig fotograf som också gjorde laboratoriejobbet själv. Släktforskning har han också sysslat mycket med. Otaliga timmar har han suttit på hembygdsgården och hjälpt intresserade att reda ut gamla släktskapsförhållanden.

Sture har medverkat i ett flertal utställningar inom sina områden. Han var också en trevlig talare med en lågmäld, humoristisk ton.

Det Sture har producerat har han sammanställt och överlämnat till hembygdsföreningen i form av usb-minnen och tjocka pärmar. Vi kommer att hitta mycket där som kan ge oss fler sköna läsoplevelser och få oss, och framtida läsare, att glädjas åt en god författare, amatörforskare, och en fin människa.

Jag själv minns Sture som mitt livs bäste vän.

Stig H Eriksson

Sture i sitt paradis

hembygd.se/stallarholmen

är adressen till vår webbplats!

Där hittar du allehanda information från Hembygdsföreningen.

*En påminnelse till alla Stallarholmsbor, särskilt nyinflyttade,
om att Konstpausleden utefter Sundbystrand finns.*

Konstpausleden

Under åren 2006–2007 pågick projekt Konstpaus med Strängnäs kommuns samhällsbyggnadskontor som huvudman och finansierat med EU-medel. Projektets huvudmål var att utveckla ett underlag för bygget av en gång- och cykelled mellan Stallarholmen och Strängnäs. På denna cirka 9 km långa led skulle konstnärer skapa ett antal ”konstpauser”, det vill säga konstverk med syfte att tillföra människor själslig och kroppslig rekreation. Konstpausleden har sin början genom Sundbystrands samfällighetsområde och här återfinner vi flera av konstverken.

Vid Hjerts torg möter oss verket ”Där vatten möter vatten” av **Ulrika Florin** i samarbete med **Fredrik Holmquist** och **Stefan Edqvist**. Konstverket knyter an till platsens historia, där Sundby tegelbruk spelar en viktig roll. Tegelbruket bedrev sin verksamhet på platsen mellan 1881 till 1967. Därefter stod de övergivna byggnaderna länge kvar innan skorstenen fälldes 1983 och de flesta byggnaderna revs

Foto Sven G Nilsson

1984. De sista resterna av tegelbruket försvann först i och med att exploateringen av området startade 2002. De tre sittskulpturerna är byggda av tegelstenar som konstnärerna har grävt upp ur marken och som alltså kommer från det gamla tegelbruket. En del av tegelstenarna är brända och har förmodligen kasserats, andra ser ut att vara i mycket gott skick. Vid sittskulpturerna finns små fågelbad gjorda i betong och markplattornas vågformer anknyter till närheten till vattnet.

Till tegelbruket hörde stora torklador, vilket gett inspiration till en liten ”torklada”, som också har fått en sittplats, där man

kan få skydd mot sol eller regn under sin paus. Jämför väggarnas ”luckor” med fotografiet på den gamla byggnaden från 1945 så ser du likheten. Bänkarnas mönster i betong för återigen tankarna till vågmönster och närheten till vatten.

Bäcken är återskapad och försedd med stigstenar. Vid bäckens utlopp står en stor nyrokodivan i betong av **Ulrika Florin**, som inbjuder till en stunds vila och funderingar. Nytt material möter gammal form. Kunskaper, nya som gamla, berättar om varandra i ett konstverk. Bäckens vatten porlar, vi är på land men ändå i vattnet.

Om man följer gångvägen längs vattnet lite längre bort passerar man en fårhage, där Riksantikvarieämbetet 2005 genomförde en arkeologisk utgrävning. I de elva gravar som man hittade, återfanns tre silvermynt präglade i tysk-romerska riket på 1000-talet och en fjärdedels arabiskt mynt från Tashkent med präglingsår 947–948 e.Kr. I en av gravarna hittades två hästbett, som av utseendet att döma kommer från 800–900-talet e.Kr., det vill säga vikingatid. Mängder av båtnitar hittades också. Gravfältet har vad vi idag kallar typiska man-

liga attribut, eftersom man tror att hästhållning och sjöfart var en manlig syssla under vikingatiden.

Ytterligare en bit bort längs gångvägen är **Tommy Adlersholts** konstverk ”*Klunna stenar*” placerat. Vid strandkanalen ligger ett antal rundade stenar där den största är kluven på mitten och belagd med bladguld på de råa ytorna. Stenarna bild-

Foto Sven G Nilsson

ar ett ordnat röse eller en nutida kultplats. Guldets är i symbolisk mening länken till Strängnäs stift och stadens historia medan stenen i dess icke förädlade form skildrar varifrån våra material till byggande av samhällen kommer ifrån. Konstverket ”*Klunna stenar*” blir till en navigeringspunkt och ett landmärke.

Strax utanför Sundby strandområdet finns ytterligare två konstverk, som är väl värda att uppmärksamma trots att de är lite svårare att upptäcka. För att hitta

till **Synnöve Pohjolas** konstverk "Assimilerad" måste man vika av från gångvägen och på en liten stig leta sig fram i skogen till en glänta, där verket är placerat. Plötsligt uppenbarar sig ett möblemang i betong helt överväxt av mossa. Tre stolar och ett bord står dukat för en fikapaus mitt bland tallar och granar. Gläntan ger känslan av en sal, ett naturens rum. Assimilation är den process som innebär att något omvandlas till att ha större likhet med eller helt införlivas med något annat. Konstverket kan ses på flera sätt. Som ett bord dukat för skogsväsen eller som en överväxt "fossil" från vår kultur. Ett objekt som blivit upptaget och inordnat i sin omgivning. En reflektion om samspelet och beroendet mellan mänskliga och natur.

Bara en kort promenad härifrån längs gångvägen

finns det sista konstverket längs leden. Det är **Ann Sidens** skulptur "Det går lika bra", en brons-

Foto Olle Strömkvist

get uppflugen i ett träd, där den till synes lugnt går och betar. Med geten i trädet vill konstnären få oss att lyfta blicken. Kanske går det lika bra att göra på ett annat sätt än vad vi är vana vid? Vi är vana att se getterna beta på marken men i andra kulturer går det lika bra att de betar i träden. Förr i världen var det inte heller ovanligt att se getter på taken i Sverige, på den tiden taken ofta bestod av fodervall. På så sätt binder konstverket ihop dagens samhälle med förr i tiden och även med andra länder och kulturer. Det anspelar också på det oväntade mötet och vad som kan uppstå i sådana möten.

Tanken med Konstpausleden är att den ska fortsätta hela vägen till Strängnäs. Idag vet vi dock inte om den tanken kommer att bli verklighet, men hoppet finns.

Marie Andersson, konstguide

Två vackra runstenar

I vår vackra omgivning finns många intressanta runstenar, som är mycket konstfullt ristade.

Sen höskörd på Herresta

Ligger Herresta Säteri efter med höskörden? Det verkar så den här vinterdagen på 40-talet och man håller på att köra in hö. Men, det var ingen ovanlig syn då.

Man hade många djur på gårdarna. Mjolkproduktionen var en viktig inkomstkälla och likaså djuruppfödning och slakt. På Herresta hade man ungefär hundrafemtio mjölkkor och ungdjur. Och tjugofem hästar. Bara en traktor. Det gick åt stora mängder hö. Och marker som lämpade sig bra för höproduktion hade man.

Men det gällde också att kunna lagra höet till dess nästa sommars skörd kunde bärgas. Ibland räckte inte stall- och lagårdsskullarna till. Då fick man mellanlagra tillfälligt i något uthus. Kanske i Hagstugulogen som låg ett par kilometer bort efter den väg som nu leder till Herresta tomtområde. Sedan, efter nyår, fick man lasta höet på nytt och köra hem.

På bilden har en av kördrängarna kopplat kättingarna som ligger runt hölasset till stålvarjerna som drar upp lasset på stallskullen. Det är en släplift. Dragkraften kommer från en häst på stallbacken som drar runt "hästvandringen". På vandringen lindas vajern upp på en trumma

och den går sedan över brytskivor att så att man kan släpa hölasset långt upp på skullen dit man vill ha

det. Det går att ta in hö på det här sättet genom båda gavlarna på stallet och likaså på lagården. Höet saltas när man lägger in det.

Att köra hästvandringen var första jobbet för många statargrabbar. Författaren var en av dem. Kommandoropen från skullen var "kör", "stopp", "kör igen", "loss" eller "fira linan".

Det hände att vajern gick av. Då tillkallades torparen Andersson i Baggebol. Han hade gått på sjön och kunde splitsa (skarva). Det är svårt att splitsa halvtums (12,7 mm) stålvarjer. Med tiden ersattes hästvandringen av en elmotor.

Foto Okänd

Man kunde också flytta hö och halm mellan logen, stallet och lagården med en stor fläkt som blåste materialet genom plåtrör som var 40–50 centimeter i diameter. Det fanns även ett rörsystem med klenare rör, 15–20 cm i diameter. I det blåste man ”boss”. Det är agnar och småpartiklar som används mest som strö på lagårdsgolvet.

Nu är gluggarna i husgavlarerna igenlagda sedan länge. Stängerna är borta. Hästvandrings stora, tunga gjutjärnshjul har smälts ner och blivit någonting helt annat. Något som passar i en ny tid.

Där ”hängde man”

Sommartid var ”stängerna” vid stallgaveln en samlingsplats på Herresta, där ”hängde” man. Stängerna som las-

set glider på var lena och inbjudande att hänga på och gå armgång. Mandomsprovet var att gå ända upp och ner igen. Här träffades man när man skulle hämta mjölk i lagårn eller posten. Eller kanske bara ville träffa folk.

På bilden är det längst bort en sommargäst, en ”stassare”, som pratar med Allan Alwerholm. Allan var en av nio sykon som nästan alla arbetade någon del av livet på godset. En tillgång för en stor gård. Allan blev med tiden dess trädgårdsmästare. Närmast solar sig Nils Edlund, son till inspektoren Axel Edlund. Nils kom att ägna sig åt färghandelsbranschen. Han är nu still going strong, en bra bit över nittio. Har bidragit med en hel del material till årskriften under årens lopp.

Stig H Eriksson

Gästgiverier och krogar i gamla tider

Traktens gamla kommunikationer av betydelse gick över vattnet, sommartid med båtar och skutor, vintertid på isarna. För förplägnad under vägen, och under vintertid även hästbyte, när man for från t ex Arboga,

Kungsör eller Västerås till Stockholm behövdes matställen.

Några milstolpar:

1649 utfärdade drottning Kristina en ny gästgiveriordning med bestämmelser om väghåll-

ningen och införande av milstolpsystemet varmed gästgiveri, skjutshållning och väghållning knyts samman till ett integrerat kommunikationssystem.

Förordningen befriade bönderna från skjutsning. Gästgivaren var den som i första hand skulle svara för skjutsningen av resenärerna. Innan hade bönderna varit skyldiga att utan ersättning ge viktiga resande, fogdar, ämbetsmän, stormän och präster kost, logi och skjuts till närmaste skjutshåll.

1664 utfärdades en ny gästgiveriordning i vilken länstjänstemännen bl a åläggs undervisa väghållarna hur vägarna ”bekvämligast goda och beständiga göras måtte”.

Gästgiverier skulle uppföras i varje härad utmed de allmänna lands- och sjövägarna. Avståndet skulle vara 1–2 mil mellan varje skjutshåll. Gästgivarens främsta uppgift skulle vara att sörja för att de resande fick mat och husrum.

Med 1734 års gästgiveriförordning fastslogs och förtydligades gästgiveriskyldigheten och nu tvingades de gästgiverier som ännu inte hade någon måltidslokal och gästrum för de resande att bygga sådana.

I vår trakt fanns *Kolsunds krog*

Kolsunds krog. Foto Sven G Nilsson

från 1649, *Stallarholmens krogstuga* från 1740 och *Sundby gästgiveri* från cirka 1740.

Bertil Lindh har forskat i vår gamla krogkultur. Han har skrivit ovanstående och en intressant artikel som du hittar på vår hemsida www.hembygd.se/stallarholmen klicka sedan på Bygdeband och du kommer att hitta mycket intressant från vår bygd.

Vad åt man på 1700-talet?

I Carl von Linnés anteckningar kan man hitta beskrivningar på hur kosten kunde te sig för Sveriges befolkning på 1700-talet.

Befolkningen denna tid utgjordes till stor del av bönder och åboar (arrendatorer) som främst odlade brödsäd men också ärter och rovor. I böndernas kålgårdar växte olika slags kål, lök och

Brännvinsplunta m m

Ofta var säden för dyr för att allmogen (bl a bönderna) skulle ha råd att köpa den.

Dyr var den bland annat för att mycket av säden användes för att göra brännvin. Med högt pris på säd fick barnen inte tillräckligt med föda, vilket ledde till barnadödlighet genom svält.

På Sundby hos gästgivaren Eric Grandin fanns i början av 1800-talet en 40-kannors brännvinspanna medan prästen Eric Thunell i Toresund hade en 50-kannors panna. En kanna motsvarade 2,62 liter.

För landsbygdsbefolkningen var det mesta man åt också självproducerat, tillgången till mat var väldigt begränsad och variationen mycket liten. Sannolikt gällde det även det utbud som fanns på krogar och gästgiverier.

Gröt och bröd var den återkommande födan, så också välning som ofta serverades till kvällsvard. Att det skulle finnas kött på middagsbordet var inte självklart men hade man en

enstaka rotgrönsaker, i vissa områden fanns också fruktträd.

köttbit kokade man ofta soppa för att dryga ut det dyra sovlet (kött, fläsk). Då grönsaker inte var så vanliga kunde man tillsätta korngryn och russin i soppan, den blev på det sättet både mättande och energirik.

Vid kusten och de stora insjöarna var fisk huvudfödan. I mars började hönsen lägga ägg igen. Korna började ge mjölk igen när de fick tillgång till färskt bete.

Exempel på veckomatsedel från 1738 i en medelsvensk socken

Söndag: Till middag ärter och kött, på kvällen bröd och kött

Måndag: Ärtor och strömming, på kvällen gröt

Tisdag: Havresoppa och salt fisk, på kvällen smör och bröd

Onsdag: Bovetegröt, på kvällen gröt

Torsdag: Ärtor och kött

Fredag: Ärtor och kött

Lördag: Ölsoppa och salt fisk, på kvällen gröt

Till varje mål ingick också "en half bulla bröd".

Frukosten bestod alltid av smör och bröd eller bröd och kött.

Källor:

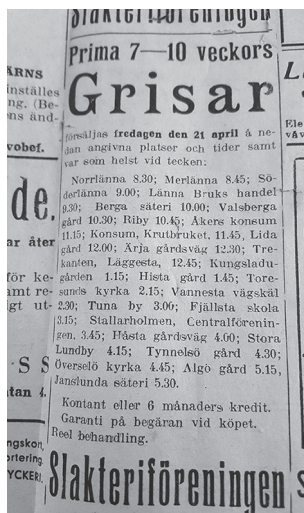
Svenska Linnésällskapet Till livs med Linné – om mat, hälsa och levnadskonst

Thomas Ihre Abraham Bäck – mannen som reformerade den svenska sjukvården

Jan Lundell Flors Linnemanufaktur, Helsinglands Museums småskriftserie

Julgrisen

Idag går vi till affären och väljer ut en julsinka, som oftast är nätdad och inplastad. Vill man vara lite ekologisk då kan man köpa en skinka som är närproducerad på Kravgodkänd gård eller varför inte en vildsvins-skinka.

Men när mormor var ung på 40-talet då gjordes allt från grunden! I slutet av april kom Slakteriföreningen

med ett lass med smågrisar 7-10 veckor gamla. Bilen hade en uppgjord tidtabell. Den som ville kunde gå till en bestämd plats och köpa en eller flera små grisar. Grisarna fick gå ute och böka runt eller vara i sin stia. Deras mat bestod ofta av gammal potatis och skulor (hushållsavfall) och spannmål. Återvinning var redan då ett begrepp. De små grisarna växte fort och i slutet av november

så var det dags för slakt. Vikten var då cirka 85 kg. De slaktades hemma på gården av någon som var säker på sin sak. Att stycka en gris i alla dess delar var något som varje husmor måste kunna. Det mesta av grisen togs tillvara, blodet till blodkorv och pudding, tarmarna tvättades och blev bra skinn till julkorven (fjälster), kotletter och karré konserverades i stora glasburkar. Skinkan skulle saltas och på Annadagen den 9 december lade man skinkan i saltlagen. Många andra delar av grisen saltades och röktes och vissa delar maldes och späcket smältes till ister som ofta användes till baket. Nu fanns mat för många månader och i april köpte man en ny hushållsgris.

Utdrag ur boken

Mat Möten/Sörmlands Museum

”Under de senast femtio åren har de sörmländska kylskåpen och de sörmländska matbordet genomgått en omfattande förändring. Vi har gått från att vara ett sås-och-potatisätande folk till ett folk som äter ris och pasta och cous-cous. Till och med

*kaffevanorna har ändrats. Kaffe-
pannan där det kokmalda kaf-
fet puttrade, har bytts ut mot en
espressomaskin eller åtminstone
en elektrisk kaffebruggare. De
små kaffekopparna med fat hit-
tar man numera på loppis efter-
som de inte fick plats i skåpet när
de nya kaffemuggarna skulle in.
Sockret är omodernt och kaffe-
grädden har bytts ut mot mjölk,
helst varm och skummande.*

*I mataffärerna fylls hyllorna
av varor från jordens alla hörn.
Såser, mixer, kryddor och grön-
saker som ingen hade sett för
femtio år sedan. Med nya varor
på hyllorna väcks nyfikenheten,
och vid middagsbordet sprider
sig dofter av vitlök och korian-
der, också från dörrar med namn
som slutar på -son, -berg eller
-kvist.*

*Nästan var femte sörmlänning
har sina rötter i ett annat land.
Hit räknas de som själva är föd-
da eller vars båda föräldrar är
födda utomlands. Vi lever i en
globaliserad värld, fylld av möten
mellan människor från olika
kulturer. Vi tar till oss, anpas-
sar, omformar och återanvänder.
Eller låter bli.*

*Människor träffas och äter
tillsammans. Själva maten blir
betydelsefull. Det är vid såda-
na tillfällen som vi gärna håll-*

*ler på traditionerna. Det är då
vi tar fram familjerecepten med
mammans soppa, farfars favorit-
korv och mormors äppelkaka.
Maten påminner oss om barn-
dom, familj och hemland. Maten
blir en del av vår historia.”*

Detta utdrag ur boken *Mat
Möten* skall ses som en upptakt
till 2019 års sommarutställning
Från vattgröt till pizza.

En varm tanke

Decembermörkret är kom-
pakt, regnet slår mot rutor-
na, en sydvästlig kuling väsnas
runt knutarna, det är busväder
vid vår stuga på den blåsiga
udden i Mälaren men i stugan
har vi det varmt och gott.

– Synd om djuren som måste
vara ute i det här vädret, säger
Margareta.

– Vi bjuder in dom i stugan,
säger jag. Vi öppnar grinden
mot skogen och hojtar:

HALLÅ ALLA DJUREN,
VÄLKOMNA IN I VÄRMEN,
men torka av er om fötterna
först!

– Vad tror du skulle hända?

– Grävlingen kommer nog
först, han betraktar ju redan
tomten som sin egen, han lufsar
in i storstugan och lägger sig att

tryna under en soffa. Sen kommer ett gäng harar och ekorrar, dom får bo i sovrummet.

Räven smyger in ...

... då får vi stänga sovrumsdörren ...

... och parkerar i någon skumhörna.

– Men när älgarna kommer då, hur ska vi få in skoveltjuren genom vår smala köksdörr?

– Vi får såga av hornen, åtminstone det ena, jag har en häändig handsåg. Tror du att två älgar får plats i köket om dom ligger skavfötters? I så fall kan vi ha rådjuren och fåglarna i storstugan, fyra blöta kråkor på varje stolsrygg blir lagom, för sparvarna spänner vi upp klädstretch lite kors och tvärs.

Ormarna får bo i diskhon och ...

– Hoppla hoppla, inga reptiler och inga råttor i huset!

– Du, det blir nog stökigt det här, jag tror vi skippar hela idén, djuren får nöja sig med att vi sänder dom en varm tanke.

Dagen efter hittar vi en näbbmus under en soffa, den är inte stort större än en humla och tyvärr död. Vi ser på varandra och säger: *Dom hörde vad vi pratade om i går kväll, de allra minsta har börjat komma ...*

Sture A.

Dagen idag är en märklig dag

Den är din

Dagen igår föll ur Dina händer

Den kan inte få något annat innehåll än Du redan gett den

Dagen i morgon har du inte fått löfte om

Men dagen idag har Du Det är det enda Du kan vara säker på

Den kan Du fylla med vad Du vill

Använd Dig av det

Idag kan Du glädja en människa

Idag kan Du hjälpa en annan

Idag kan Du leva så att kanske en annan ikväll kan tacka Dig för att Du finns till

Dagen idag är en betydelsefull dag

Den är Din

(Indisk dikt, författare okänd)

Uno Stallarholm
(1894–1974)
Grafiker och
målare från
Stallarholmen

*Lena Scharp Sandegren, Rolf Sundman, Olle Strömkvist,
Margareta Borg, Margareta Essén, Gunilla Wikne,
Ylva Tigerhielm. Foto Sven G Nilsson.*

Stallarholmens hembygdsförening

Toresunds kyrkskola, 647 91 Mariefred pg 41 71 07-0 bg 408-1378
stallarholmen.hembygd@gmail.com www.hembygd.se/stallarholmen

Styrelsen 2018

Ordförande *Margareta Borg*, 0708-54 86 18
borgmargareta@gmail.com

v. ordförande *Rolf Sundman*, 070-745 19 00
rolf.sundman@gmail.com

Kassör *Margareta Essén*, 0708-11 99 72 margareta.essen@telia.com

Sekreterare *Ylva Tigerhielm*, 070-495 25 45 ylvatiger@gmail.com

Ledamöter

Lena Scharp Sandegren, 070-274 56 67 peromagdalena@gmail.com

Olle Strömkvist, 070-268 52 57 olle.stromkvist@telia.com

Gunilla Wikne, 070-652 14 63 gunilla.wikne@gmail.com

Revisorer

Lars Ödman, 070-538 12 30

Margareta Grevesmühl, 072-239 87 30

Redaktionskommitté: *Hembygdsföreningens styrelse*

Grafisk form: *Irene Johansson*, mediatorpet

Foto där inget annat anges *Margareta Borg, Rolf Sundman*